

Viktor Konjar

ŠE EN POSKUS ZARISA VELIKE FRESKE

Frank Bükvič: *Vojna in revolucija*
(Založba M & M – Ljubljana, 1990)

Izbrani fragment: »...Niko je nepopoljšljiv fanatik, ki slepo veruje v to, da se človeštvo lahko zveliča samo v komunistični družbi. Ko je opazil, da gre revolucija rakovo pot, ni imel dovolj poguma, da bi pogledal resnici odkrito v oči. Namesto na marksizem je zvalil vso krivdo za polomijo na reakcijo in na sebičnost rdečih tovarišev in se zatekel k Stalinu v trdni veri, da je sovjetski socializem vse kaj drugega kot naš in da se tam pretakata mleko in med po jarkih. Zaradi svoje zablode je najprej izgubil Vero, zdaj pa še osebno svobodo. Že svojčas sem opazil, da Niko in Vera ne spadata skupaj, in slutil, da se bosta prej ali slej razšla. Vera vidi človeka takšnega, kakršnega je ustvaril Bog. Niko sanjari o novem človeku, ki je odstavil Boga in sam stopil na Njegovo mesto. Niko je povrh v svojem odnosu do sveta skrajno tragičen. Tragični ljudje pa komedije ne prenesejo. Da se je naša revolucija sprevrgla v komedijo, je danes na dlani. Novi človek, kateremu naj bi pripadala bodočnost, se je izkazal za duhovnega pritlikavca. Novega človeka ni in ga nikdar ne bo. Človek je lahko samo eden, takšen, kakršnega je ustvaril Bog po svoji podobi, pihnil vanj svojo dušo in ga obremenil z izvornim grehom. Večni Faust s podkupljivo voljo, za katerega se tepeta nebo in zemlja.«

Veliki tekst, ki bi dramatičnosti doživetij in globini izkušenj primerno upodobil vse, kar so v plamenih svetovnega vojnega požara – v takšnem ali drugačnem prepletu z usodami pripadnikov domala vseh drugih narodov – prestajali Slovenci, o njem pa je, kot vemo, neposredno zazrt v curke krvi, ki je bruhala iz žil takrat še neusmiljeno razmesarjenega narodovega telesa, razvneto premišljeval Kocbek, je v polstoletju, ki je sledilo, dočkal kar nekaj literarno pripovednih poskusov naskoka na goro, to silno gmoto človeških preizkušenj, dramatičnih premen in pretresov, vseh vrst pogube, pa seveda tudi rojevanja novih bivanjskih spoznanj. Vojna in vsa z njo neločljivo spremešana sla po fizični in duhovni, ideološki, socialni, geopolitični in vsakršni preobrazbi dotodanjih razmerij sta v vsej širini in do zadnjih globin pretresli življenjsko tkivo. Temu silovitemu pretresu ni ušel nihče. Glede na različna opredeljevanja do velikih preizkušenj, ki so se kot vrata pekla, tako ali drugače, razpirala pred ljudmi, in kajpak glede na različne okoliščine, ki so se jim morali posamezniki neizogibno zazreti v oči, je čas v svoj velikanski arhiv doživljajskega in zgodovinskega spomina vklesal že kar neverjetno in komaj dojemljivo pahljačo raznoterih človeških usod. Kaj vse so doživeli slovenski ljudje, kod vse so jih vodila pota, kaj vse so počeli, kakšne drame in tragedije so prestali!

V dneh Kocbekove »tovarišije«, vsemu raznarodovalnemu okupacijskemu nasilju, vsem odprtim ranam vojnega besnenja, vsem bolj in bolj neizprosnim in bolj in bolj morbidnim konfrontacijam med pripadniki komunistične opcije na eni in krščansko-antikomunistične na drugi in predvsem negotovosti glede končnega izida teh tragičnih previranj navkljub, objektivno videnje mnogoterosti in mnogoznačnosti človeških zgodb, vpetih v »veliki slovenski roman«, ni bilo do tolikšne mere zoženo, ideološko determinirano oziroma zavezano ekskluzivizmu, da bi bila zavoljo tega jasna podoba o ljudeh in njihovem še tako diferenciranem doživljanju in ravnanju kakorkoli skažena. Do takšnega ekskluzivizma v gledanju vsega, kar se je zgodilo s Slovenci v vojni kot radikalni zgodovinski in socialni prelomnici, in še posebej v presoji posameznikovih ravnanj in opredeljevanj je prišlo po zmagi revolucijske ideologije, ki je svojo tekmičo, ono drugo ideološko in politično opcijo po hitrem postopku ekskomunicirala, v celoti in brez pridržkov razglasila vse njene pripadnike in vsa njihova dotedanja življenjska dejanja za zločin proti narodu, zgodovini in eksistencialni etiki ter jih poskušala ne le anatemizirati, pač pa jih celo izbrisati iz spomina. Vsi, ki so bili tako ali drugače na bregu poražencev, so bili bodisi pregnani z rodnih tal ali celo pokončani bodisi utišani. O tem, kar se je zgodilo na veliki prelomnici zgodovinskih plošč, je bilo dano poslej v domovini pripovedovati in pisati samo njim, ki so bili na »pravem« bregu – pripovedovati in pisati kajpada tako, kot je velevalo z zmagoslavjem in novo osvojenim oblastništvom prepojeno revolucijsko videnje vseh človeških dejanj in nehanj. Seveda je bila tudi in še posebej pisočim, bodisi kronistom in zapisovalcem spominov bodisi interpretom zgodovinsko dokumentiranih dejstev bodisi pisateljem, zaukazano, kaj naj bo in kako upodobljeno na njihovih platnih v spomin na vojno in revolucijo, kateri barvni toni naj prevladujejo in kakšno bodi sozvočje barv.

V tako neizprosen in neovrgljiv razcep rodu pripeljana diferenciacija uredništvu Kocbekove zamisli o velikem tekstu, ki bi sešla, objektivno in na visoki ali vsaj spodobni umetniško sporočilni ravni zajel v svoj zaris vso človeško resnico o slovenskih ljudeh, razgnanih na dvoje bregov, ni bil v oporo oziroma ga sploh ni omogočal. V vse pozornosti vredni ter že kar častitljivo dolgi metraži knjižnih hrbtov najdemo na ogled na policah slovenske pripovedne proze, zgodovinopisja in »spominoslovja« v prerezu minulih petdesetih let (v vsem razponu od škarta do biserov) kar nekaj stremljivih poskusov. Žal pa med njimi ne moremo najti velike in zares pomembne stvaritve, »tri-« ali »tetralogij«, ki bi zajemale celoten dogodkovni, doživljajski in problemski lok slovenskega prostora in časa v dramatičnih prelomnih letih. Dobršen del tega pisanja ponuja na ogled podobo, ki riše ljudi, njihove vzgibe, njihova dejanja in medsebojna razmerja v tako ali drugače popačeni, apriorno pristranski, z resničnostjo sprti optiki. Teh izpod različnih peres, v različnih obdobjih polstoletja ter iz raznoterih avtorskih namer in stremljenj nastalih literarnih (pa tudi para- ali polliterarnih) kolosov, ki jim imamo v cvetoberu povojnega slovenskega pisanja kar nekaj, seveda nikakor ne smemo spravljati na en sam skupni imenovalac. Med seboj so si različni tako po izrazni kot po sporočilni teži in vrednosti. Toda o nobenem bi ne mogli brez dovolj utemeljenih pridržkov zatrditi, da gre v resnici za veliki tekst, torej za fresko, ki ob gledanju ne sproža takih ali drugačnih pomislekov, ugovorov in zadržkov – v imenu sle po zaresni, objektivni, celoviti in zares pravični oslikavi človeških akcij in reakcij, kakršne so bile v tem našem času in prostoru v resnici. Nekatere izmed teh, pogojno rečeno, »velikih fresk« sicer še zdaleč ne sodijo med škart in se nam jih ne kaže sramovati, le stežka pa bi katerokoli teh »epopej« mogli in smeli označiti kot monumentalno stvaritev. Vse torej kaže, da slovenskim pisateljskim prizadevanjem, vpetim pod obok prevo-

lucijskega polstoletja, uresničenje Kocbekove vizije o zares velikem tekstu ni šlo in pravzaprav ni moglo iti od rok.

Vsaj teoretično gledano naj bi bili imeli več možnosti, da napišejo tak tekst in v njem vso resnico tudi o sebi, anatemiziranih ljudeh z drugega brega usodne reke, slovenski pisatelji iz eksila – že zavoljo svoje nezavezanosti bodisi ideološkim ukazom bodisi sporočilnim in vsebinskim prepovedim. Toda maloštevilnost pisocih v vrstah slovenskih odseljencev za tak literaren podvig ne daje potrebnih zagotovil. Ne gre pa samo za to. Naše ljudi, tudi in nemara še posebej intelektualce, sta pognala na tuje bodisi njihova lastna odbojnost zoper komunistično vladavino na slovenskih tleh bodisi izobčenje, ki so ga bili deležni, v obeh primerih pa so nosili v sebi idejni oziroma moralni protinaboj do rojakov, ki so se opredelili za preživetje svojega življenjskega veka na starem bregu. Prav ta – pretežno prek mere poudarjena, čeprav iz razumljive človeške prizadetosti in užaljenosti izhajajoča – protikomunistična navdanost je kajpada tudi njim, tako kot piscem v domovini, krnila moč za vsestransko objektivno, nepristransko in kredibilno odslikavo orkanskega vrtnca, v kakršnega je vojna s svojimi neizogibnimi spremljevalnimi učinki pognala teh nekaj zdajšnjih generacij. Tako tudi njihovi, resda maloštevilni, poskusi odslikave te slovenske freske, razpete med bele križe, črne svastike in rdeče zvezde, niso rodili literarno dovolj polnokrvnega sadu.

Kratka: za zdaj slovenska literarna vnema, naj je bila tod in tam še tako živahna, o čemer pričča kar nekaj tisoč knjig, napisanih in natisnjenih v razponu teh nedvomno zanimivih petdesetih let, vsaj v domeni po Kocbeku »naročenega« velikega teksta še ni izpolnila svojega dolga. Torej naj bi ta dolg na svojo izpolnitev še čakal. Toda zastavlja se vprašanje, ali bi tega »naročila« navsezadnje ne kazalo tudi stornirati. Časi velikih romanov, zgledovanih po Tolstoju, Balzacu, Zolaju, Šolohovu, Thomasu Mannu, Dos Passosu in še dolgi vrsti drugih »monumentalcev«, so, kot vse kaže, minili. Niso se sicer uresničila zlovešča napovedovanja nekaterih teoretikov regresivnega videjana kulturne prihodnosti o zatonu ali celo smrti romana in literarne fikcije sploh, ni pa hkrati nobenega dvoma o tem, da so se tako potrebe po branju kot pisateljski odzivi nanje v primerjavi z desetletji, ki so za nami, že krepko modificirali. In je potemtakem zdajšnji, že po svoji podobi nekako zapozneli izid kakega projekta velike proze (v obliki trilogije ali tetralogije oziroma v kompozicijskem spletu treh, štirih ali petih delov, razpotegnjenih na petsto, šesto ali več strani) videti pravzaprav anahronističen. Torej izzvenci kot takšno tudi vsakršno še utripajoče razmišljanje o slovenskem velikem tekstu. Celo Kocbek sam bi nemara danes, v povsem novih življenjskih razmerjih, ki so nam dana, svoje pričakovanje opustil in ga prenesel na kakšno našemu času bolj prilagajajočo se »tehniko«, kot je veliki realistično-analični roman.

Skozi povečevalno steklo tega in takega razmisleka se torej ozrimo na obsežni romaneskni povzetek vojne in revolucije na Slovenskem, kot si ga je zamislil in ga izpeljal v Ameriki živeči prekmurski rojak Frank Bükvič, sicer univerzitetni profesor na eni izmed kateder za nemški jezik in literaturo. Gre za roman v štirih delih, katerih vsak ima po deset poglavij, vsako izmed štiridesetih poglavij pa je tematsko avtohtona ter bolj ali manj zaokroženo fabulo, se pravi neke vrste mali roman v okviru pripovedne celote, vpete v lok vseh štirih vojnih in zgodnjih povojnih let, ki so jih – v dinamični menjavi okoliščin in vsepovsod doma ter na tujem – doživljali zelo številni in zelo različni ljudje, protagonisti avtorjevega pripovedovanja in opisovanja. Pri vsem tem je popolnoma očitno, da si je Bükvič za cilj zastavil prav kolos, ki naj bi se mu reklo velika freska oziroma veliki tekst. Čutil se je polnega vedenja in izkušenj. Svoj načrt za pisanje je zastavil z neprikritim občutkom moči, da bo iz

primerne časovne in prostorske razdalje, od koder se, brez vsakršne zavrtosti, ozira na svoj spominski habitus izza mladosti v viharnem obdobju vojne in revolucije, znal in zmogel zajeti vso razvejano resnico o času. In nemara še več: pisanje o vsem markantnem in relevantnem, kar je bodisi neposredno doživel bodisi povzel iz pripovedovanja drugih, je štel za svoj dolg predvsem spričo drugačnega, bolj razprtega videnja stvari, kot so opredeljene v drugih panoramsko zastavljenih »epopejah« te vrste. Spregledal sem – je eden izmed pojmov, ki sodijo v sam nukleus Bükvičevih sporočilnih hotenj. Prav ta posebni rakurz, to prepričanje, da videva in razpoznavna dejstva, dogodke, ljudi, medsebojna razmerja, vzgibe dejanj ter vzroke in posledice vseh dramatičnih peripetij v drugačni luči, kot je lastna razčlenjevalec fenomenov in preizkušanj v usodnem času pod zaprtimi oboki tukajšnjega neba, ga je navdal s potrebno pisateljsko energijo.

Ves napor, posvečen široki pahljači najrazličnejših človeških likov in na vse strani razpetemu spektru njihovih usod, se v Bükvičevem pisanju osredotoča k videnju bistva vsakršnega individualnega agiranja in reagiranja v razpenjenem morju časa, kakršen je bil za Slovence čas vojne in revolucije. Bistvo stvari je v tem, da so bili vsi brez izjeme naplavljeni na ta ali na oni breg, jasno opredeljeni ali omahljivi, poštenjaki ali špekulanti – v končni konsekvenci dogodkov in kalnih političnih premen tragični razočaranci in žrtve zlorab.

V romanu je popisano, kaj vse so v razviharjenih vojnih in povojnih letih doživeli in prestali prebivalci štajerskega mesta ob reki, ki naj bi bila nekakšna mejna črta med rajhom na eni in italijanskim okupacijskim območjem na drugi strani, nedaleč stran pa je še po Madžarih okupirano Prekmurje. Bükvičevo mesto se imenuje Gradišče, reka pa Glavka, vendar ne gre za nikakršno fiktivnost ali imaginarnost lokacije in tudi ne za kakršnokoli zabrisovanje identitete dejanskih geopolitičnih razmerij v deželi, ki jo sicer – kdove zakaj – poimenuje Krajina, gre pa pri tem za vseskoz razpoznavno Slovenijo, Maribor, Ljubljana, Bled, Prekmurje in druga mesta oziroma predeli ohranjajo svoja imena, tuja mesta, kot so Zagreb, Gradec, Dunaj in podobna, enako, z Gradiščem in Glavko ter še nekaterimi krajevnimi imeni pa nas pisec prepušča ugibanju in hkrati zavajajočemu prepričanju, da je vsaka podobnost med osebami tega romana in resničnimi ljudmi s tiste mikrolokacije zgolj naključna. A lahko dokaj zlahka ugotovimo, da temu ni tako. Povsem očitno je, da je Bükvič zajemal fabulativno snov in opredelitve do posameznih oseb in dogodkov iz realitete svojega lastnega doživljanja. Pisal je predvsem o ljudeh iz svojega bližnjega življenjskega kroga, o svojih bratih in sestri, o svoji materi, o sebi, o prijateljih in vrstnikih ter o njihovih starših, pa seveda o ljudeh, s katerimi so se dramatična in domala brez izjeme tudi tragična življenjska pota teh oseb usodno prepletla.

Z večino in obenem seveda tudi glavnino zgodb, katerih časovnemu zaporedju sledimo prek posameznih poglavij od dni tik pred nemškim vkorakanjem do konca vojne in nato še razmeroma globoko v povojni čas, ko je revolucija goltala lastne otroke, se pisatelj mudi pri družinskih članih iz hiše Sobotinovih. Zapiti oče, življenjski skromnosti in vdanim molitvam vdana mati mučenica, troje odraščajočih oziroma že odraslih sinov in hčerka, vsak izmed njih po svoji človeški podobi popolnoma drugačen, toda vsi brez izjeme v svojem moralnem jedru pošteni in prav nič skaženi ljudje – oris značilne povprečne slovenske polproletarske družine. Najstarejšega izmed sinov zanesejo ljubezenska in prijateljska razmerja v tesni nacistični objem in celo v visoko gestapovsko službo, iz katere pa se kasneje, ko spregleda, reši z veliko gesto osvoboditve talcev izpred že repetiranega mitraljeza, nato se pred seboj in drugimi rehabilitira s pogumnim partizanskim bojevanjem in celo poveljeva-

njem. Najmlajšega izmed Sobotinovih fantov Nemci ustrelijo že ob prvem maščevalnem poboju talcev, pripeljanih iz šolskih klopi neposredno po brezglavo izvedeni diverzantski akciji. Jurij, tretji izmed bratov, študent, ki bi se rad na univerzi v Gradcu ubadal zgolj s svojo medicino in ne s čimerkoli drugim, zaide v preizkušnje, ki jim kljub svojim povsem jasnim predstavam o življenjskih ciljih in namerah ni kos: vprežejo ga v voz raznarodovalnih aktivnosti, ki se jim skuša izviti, a ga zalotijo in pošljejo najprej na obvezno proizvodno delo, nato pa v uniformo in na rusko fronto, kjer dolgih osem mesecev doživlja pekel, pride kot ranjenec na zdravljenje v Gradec, pobegne prek meje k stricu v Prekmurje, a ga zajamejo madžarski orožniki in ga po mnogih mučnih zaporniških peripetijah izročijo Nemcem; ti ga stlačijo v delovno taborišče, a spet zbeži in se po mnogih dramatičnih potih sem ter tja prebije do doma in k partizanom. V Juriju, kot razberemo, izpoveduje Bükvič svojo lastno zgodbo – in zdi se, da mu je enako ljuba in hkrati enako pomembna kot zgodba njegove sestre Vere, ki ji prav tako posveča cel niz poglavij oziroma pripovednih epizod. Ljubezensko razmerje z Nikom, partijskim sekretarjem Krajine, jo je že v času pred začetkom vojne iz komaj odraslega dekleta prelevilo v agilno komunistko, ki ne klone ne med prestajanjem jugoslovanske ječe ne med kasnejšim gestapovskim nadzorom, in se, ko pride čas, napoti v Nikov partizanski odred, doživi njegovo razbitje, se sama, brez Nika, znajde v pesteh belogradistov in nato v nemški ječi, od koder jo, skupaj z drugimi na smrt obsojenimi talci tako rekoč v zadnjem trenutku reši najstarejši brat.

Vojna se konča, mrtvi so pokopani, sledili naj bi zadoščenost ob zmagi nad zlom, slast miru in počitek. Toda ne. Revolucija, ki sledi vojni tako rekoč brez predaha, ne dopusti nikomur, da bi se zazrl vase in zbrano premislil, kaj mu je storiti, da bo uravnal in uravnotežil svoja življenjska hotenja. Najprej v brezdušnem tatarskem galopu pregazi svoje nasprotnike iz vrst domobranskih poražencev, katerih množično pokončanje nad žreli kraških jam ostaja zapisano v zgodovinskem spominu kot ena najbolj sramotnih moritev vseh časov – in kot taka neizbrisen madež. A še zdaleč ne edini. Bes in grenko razočaranje sta do globin duha in zavesti navdala vse tiste – ne sicer redke, a povsem nemočne – poštenjake iz vrst partizanskih borcev, ko so sprevideli, da so se na večino novih oblastniških položajev dokopali špekulanti in pokvarjenci iz njihovih lastnih vrst, začeli neizprosno grabiti in obenem uvedli revolucijsko strahovlado, spričo katere so se oni sami znašli v nerazrešljivem precepu. Vsi Sobotinovi in še nekateri iz njihove neposredne tovarišije, tako Vera kot njen Niko, partizanski politkomisar in v mesecih po končani vojni visok vladni funkcionar, Verina brata Ivan in Jurij in še posebej komandant njenega partizanskega odreda, Živko, sicer tudi narodni heroj – vsi se zazrejo v oči nelepi resničnosti te in take »revolucije«, doživijo pretres globokega razočaranja ter spregledajo.

Iz tega močno sežetega povzetka je razbrati predvsem, da sta bila pisateljev poglavitni namen in potreba utemeljiti prav ta končni dramatični zasuk v moralni zavesti njegovih glavnih oseb. Seveda je očitno, da je v ta namen investiral v besedilo romana čezmerno veliko energije. Ta se mu je razlezla v širino in se manifestira v vseskoz pretirani razvlečenosti in gostobesednosti fabulativnih naznak, opisov in dialogov, ne seže pa v globino observacij in ne posrečita se ji ne klenost ne intenzivnost izraza. Zavoljo teh lastnosti Bükvičevega pisanja se bralec domala neprenehoma otepa z nelagodnimi občutji literarno-estetske nezadoščenosti. Tekstovno pripovedni ritem te proze ne vzbuja občutka o zadostni literarni dognanosti. Bükvičevo pisanje je slejkoprej okorno, zveni dokaj šablonsko in daje vedeti, da

imamo opraviti s sicer dogodkovno nasičenim in skribomansko zelo prizadevnim, a ne kdove kako talentiranim, izpiljenim, domiselnim in samokritičnim piscem.

Ti zadržki veljajo bolj ali manj enako tako za posamezne narativne detajle kot za celotno kompozicijo romana, razpeto kot platno od stebra do stebra, pri čemer imejmo v mislih naslove shematizirano naslovljenih poglavij, ki so kakor stebri, razpostavljeni v pretežno enako odmerjenih razdaljah vzdolž dolge ravne ceste. Naj v ilustracijo naštejemo samo nekatere izmed štiridesetih: Spopad... Hitlerjanci... Tovarišija... Rdeča celica... Trojanski konji... V znamenju svastike... Past... Izdaja... Na trnjevi poti... Spoznanje... Revolucionar... Svoboda in vislice... Objestnost in zločin... Križev pot... Revolucija... Na razpotju... In svet se vrti dalje... Očitno si je pisec z vnaprejšnjim zakoličenjem teh in takih tematskih sklopov zastavil docela nedvoumen načrt: opisovati dogodkovni lok časa na način z življenjskimi fabulami ilustriranega zgodovinskega redosleda. V mislih je imel predvsem tak »zgodovinopis«, prežet z lastnim videnjem poteka dogajanj ter z lastnimi konkluzijami, in ne tolikanj svoje sle po izpovedovanju eksistencialnih dilem in spoznanj. Ali povedano še bolj določno: Bükvičevo pisanje lovi vmesno ravnotežje med neke vrste poljudno zgodovinskim zarisovanjem fenomenov časa, razgrinjanjem lastnih doživljajskih spominov ter poskusi literarno fikijske obdelave obilnega pripovedno-ilustrativnega jedra. Ni namreč dvoma o tem, da ga je k pisanju gnala prav gmota osebnih izkustvenih vtisov, obogateneh z védenjem o splošnem dogajanju na slovenskih tleh ter dopolnjenih z razmišljanjem o vzročno-posledični dinamiki, o poteh in stranpoteh in še posebej o tragičnih konsekvencah vsega, kar zajemata v svoj trdi objem pojma vojna in revolucija na Slovenskem. Bistvo tega njegovega poskusa, da bi podal veliko fresko, je torej projekt romansirane zgodovinsko spominske kronike, v kateri naj bi nas bolj od samih človeških zgodb in njihovih fabulativnih zaokrožitev tako v epizodnih okvirih posameznih poglavij kot v okviru celotne narativne kompozicije zanimala avtorjeva dognanja o moralnih in eksistencialnih konsekvencah, v kakršne je turbulentni čas s svojimi silnicami prignal tako posameznike kot celotno pokolenje in s tem vso slovensko nacionalno skupnost.

A če se vprašamo, kaj je v Bükvičevem opredeljevanju bistva resničnost obravnavanega časa tisto zares novo, sprevidimo, da takih posebne pozornosti vrednih dognanj, vsaj ne takih, ki bi nas scela usmerjala k še nerazkritim miselnim obzorjem, v glavnini njegovega pripovedovanja o usodah in ravnanjih ljudi v tej vseprešinjajoči vojni pravzaprav ne najdemo. Človeški liki nosilnih protagonistov, bodisi da gre za vzorce moralne pozitivitete (tako na partizanski kot na domobransko-protikomunistični strani) ali za človeške nakaze (prav tako razpostavljene na obeh bregovih), so vsem svojim dramatičnim dilemam in premenam navkljub v svojih psihosocialnih in etičnih dimenzijah dokaj razvidni, neproblematični in prej eno kot večdimenzionalni. Kot taki nam prek Bükvičevih razgrnitev ne o sebi ne o bistvenih razmerjih svojih dni tja do konca vojnega obdobja ne povedo nič takega, kar bi v naši budni zavesti ne bilo že dodobra navzoče.

Novo in drugačno videnje našega prostora in časa od tistega, ki smo ga vajeni, predvsem kar zadeva moralne dileme, razočaranja in usodne streznitve pionirjev narodnoosvobodilnega bojevanja, pa se pred bralcem, v nasprotju s poglavji, ki obravnavajo dogajanja med vojno, toliko in bolj razprostrejo v sklepnem delu romana, se pravi v njegovem četrtem delu. Iz tega razberemo, kaj se je zgodilo s protagonisti po izteku vojne, med potekom »revolucije«, kakršna že je sledila dokončanju protiakupacijskega boja. Šele poslej začenjajo Bükvičeve osebe dobiti poteze in dimenzije notranje razklanosti in postajati kot odzven deviantnega časa zanimive. Prek njihovih tragičnih dilem pisatelj z izostrenim kritičnim odnosom

razgrinja svoje videnje poosvoboditvenih dogajanj na Slovenskem ter jih označuje kot popolno izničenje poprejšnje pozitivne energije partizanskega bojevanja, kot usodno zlorabo človeških pričakovanj od nove dobe, kot rakovo pot, na kakršno je stopila »clita« revolucije, brž ko se je povzpela na zmagovalni oder ter si začela z nasilniškimi sredstvi podrejati ves siceršnji življenjski utrip. Brati nam je spoznanja o tem, kako je ta naša »revolucija« poteptala svoje lastne privržence, med njimi Nika in Vero, ki se ob uri navideznega vsesplošnega partizanskega zmagoslavja znajdeti v globokem osebnem in medsebojnem precepu, nato se, razočarana nad vsem, kar se dogaja okoli njiju in v njiju samih, celo razideta. V osamo, stran od oblastniško-oznovske zoprniže in morbidne represivnosti, ki bolj in bolj obvladujeta ves življenjski prostor, se umakne tudi Verin partizanski vzornik, komandant in narodni heroj Živko. Moralno čistim ljudem v takih razmerah in v taki deželi ni več živeti. Med osvobodilnim bojem so sanjali o neki popolnoma drugačni revoluciji in o popolnoma drugačni uravnavi medčloveških razmerij. Njim, ki so se povzpeli na trone nove oblasti, ugotavljajo v – v različnih kontekstih – Niko, Vera, Živko, Jurij ..., blaginja ljudstva ni prav nič mar. Celo takšni, ki so bili pri partizanih zgled nesebičnosti, požrtvovalnosti in tovarištva, so postali protagonisti podkupljivosti, koločarstva, dobičarskega zlorabljanja visokih položajev, klečeplastva, razsipnosti, bahavosti, lenarjenja, praznega besedičenja, neodgovornosti ... Vse to navdaja Bükvičeve tragične junake z bolečino in z grozljivim občutjem, da je bilo vse, kar so počeli in prestajali dotlej, vrženo v veter – kot prgišče suhega listja. Vera je pri tem celo najbolj določna. Niku očita, da je zaradi navezanosti na revolucijo, ki jo šteje za svojega boga, izdal ne le njeno lastno brezmejno človeško zaupanje, pač pa tudi »našo narodnoosvobodilno borbo, najlepše, kar je dal slovenski narod v zadnji vojni.« – »Ukradli ste nam jo,« bruhne iz nje. »in jo razglasili za monopol vaše partije.« In celo več: »Narod ni potreboval nobene revolucije. Nič drugega mu ni prinesla kot kri in solze.« Prek nje, čeprav ga zapusti, a prav po zaslugi te ločitve začena tudi Niko doumevati, kako močno je oblast opijanila nekatere njegovih partizanskih in komunističnih tovarišev. Postali so prevzetneži in hinavci in s svojim ravnanjem teptajo v blato vse donedavne ideale. Še najgloblje pa zdvomi nad vsem, kar se dogaja, Živko. »Siliti ljudi v nekaj, v kar ne verujejo, jih preganjati in moriti zato, da bi bilo bodočim rodovom bolje, je zares blaznost ... blaznost in nezaslišan zločin,« razglablja v enem izmed svojih dialogov z Jurijem, se pravi pisateljevim alter egom, o katerem iz konteksta sklepnega poglavja zvemo, da ga je čredniška miselnost, ki je medtem prežela vse tukajšnje življenje, dušila toliko, da je sklenil po nekaj letih emigrirati ter preživeti preostanek življenja v Ameriki. Tja pa je – prav tako po nekaj letih, potem ko sta preživela vsak svojo katarzo in se vrnila drug k drugemu, zaneslo tudi Vero in Nika ... in še druge, ki so spregledali in odšli in se zdaj iz svoje duhovne, časovne in prostorske distance z grenkobo, a hkrati z zadoščanjem ozirajo na vse tisto, kar jim je bilo nekoč sveto in jih je omamljalo kot opij, a je že zdavnaj poteptano v prah.

S takšnim videnjem slovenske stvari je torej Frank Bükvič poskušal prispevati svoj miselni delež k odpiranju naših oči. Roman smo dobili v branje pred dvema letoma, prav ob sestopu »revolucije« z oblasti in prestopu Slovenije v novo, a seveda še zdaleč ne tudi scela prečiščeno zgodovinsko ero, ki naj bi, kot veleljajo sicer težko uresničljivi dobri nameni, dodobra preobrazila naš celotni življenjski utrip in vsa medsebojna razmerja. Seveda nam je nemalo čistega vina, kar zadeva naše videnje polpreteklosti pod insignijami »revolucije«, nalil s svojimi prelomnimi dejanji že ta prehod sam in je bil spričo tega delež Bükvičevega (in nasploh literaturni pripisane) prispevka k prebujanju zavesti najbrž precej manj relevanten, kot je skušal

biti, ali pa bi tudi dejansko bil, če bi bila ta knjiga izšla kakšno leto prej, v obdobju temeljiten priprav na prelomna dejanja kar zadeva slovensko slovo od projektov in prakse komunistične revolucije.

Bükvičev poskus velike freske tako tudi po tej plati ni padel na plodna tla. Niti kot literarni stvaritvi niti kot kritično razprtemu videnju mu ni bilo dano izpolniti zastavljenega poslanstva. Sproža pa vnovični razmislek o tem, ali bi nam vendarle – pred zdajšnjimi na novo razprtimi obzorji – kazalo obuditi sen o najnovejši dobi in njenim slutnjam ali spoznanjem ustreznem velikem tekstu. Recimo, da bi bil srečnejši splet okoliščin navdahnil samega Bükviča prav k razširitvi in poglobitvi in predvsem posodobitvi sklepnih poglavij njegovega romana, posebej tistega, kar se mu je zapisalo v epilogu, tako da bi bil usmeril svoje žaromete na naš zdaj in tu, ob vsem tem pa bi bil na novo, globlje, manj enoznačno in šablonsko opredelil tudi videnje preteklosti... ne skozi optiko nje same, temveč skozi prizmo sedanjih spoznavnih premikov. V tej smeri bi bilo edino le mogoče osmisliti morebitno zdajšnje pisanje velikega teksta. Nič več kot dolg Kocbekovemu »naročilu«, pač pa kot izpolnitev zdajšnje potrebe po izčiščenem videnju samega sebe.